

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ФОНЕТИЦІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-РУСИСТІВ

У статті розглядаються особливості професійно-орієнтованого вдосконалення фонетико-фонологічної компетенції іноземних студентів-русистів, обґрунтовується необхідність розвитку не тільки фонетичних знань, навичок і вмінь майбутніх викладачів російської мови як іноземної, але й одночасне формування лінгвометодичних умінь з адаптації й моделюванню фонетичного матеріалу з навчальною метою.

У сучасних умовах зростає роль російської мови як однієї з найважливіших мов світу, розширюються рамки її вивчення. Дана тенденція береться до уваги теорією й методикою викладання російської мови як іноземного (РяІ), особливо тією її частиною, що пов'язана з особливостями навчання іноземних студентів – майбутніх викладачів РяІ. У зв'язку із цим гостро постає проблема переосмислення існуючих і розробки нових технологій професійно-спрямованого навчання російській мові іноземних філологів-русистів.

Метою публікації є аналіз ситуації, що склалася у навчанні російській мові іноземних студентів-русистів, та опис технології вдосконалення фонетичної сторони російської вимови іноземних студентів.

Проблемі професійно-орієнтованого навчання російській мові студентів-русистів присвячена низка досліджень, які розглядають її: а) у загальнотеоретичному плані (А. П. Аксьонова, Т. М. Балихіна, В. Д. Виноградов, В. А. Виноградов, Б. М. Єсаджанян та ін.); б) у зв'язку з характером педагогічних функцій, методичних умінь і професійно-особистісних якостей викладача іноземної (російської) мови (В. А. Виноградов, Ж. Л. Вітлін, М. Н. Шутова та ін.); в) з точки зору структури й змісту іншомовної мовленнєвої діяльності викладача, формування професійно значимих навичок і вмінь студентів у процесі навчання різним аспектам мови й видам мовленнєвої діяльності (Н. В. Агопова, Е. А. Бризгунова, Т. І. Капітонова, А. Н. Хомицька та ін.).

Однак, незважаючи на теоретичне визнання багатьма вітчизняними методистами необхідності професійно-орієнтованого навчання російській мові іноземних студентів-русистів, проблема практичної реалізації даного принципу залишається як і раніше актуальною, тому що якість мовної / мовленнєвої й особливо методичної підготовки майбутніх викладачів РяІ, як показує практика, усе ще далека від потреб їх майбутньої професійної діяльності. У цьому зв'язку виникає необхідність теоретичного осмислення наявного стану навчання студентів-русистів, перегляду цілей, завдань, змісту, методів навчання РяІ в цілому й окремих його аспектах, зокрема, щоб привести їх у відповідність із потребами майбутньої педагогічної діяльності. Такого аналізу потребує й методика навчання фонетичній системі російської мови як іноземній, тому що вимовна сторона мови є не тільки метою, але й найважливішим інструментом майбутньої педагогічної діяльності студентів-русистів.

У сучасній лінгводидактиці затвердилася концепція рівневого оволодіння мовою, згідно якої ціль навчання іншомовної мовленнєвої діяльності (МД) визначається через послідовне досягнення рівнів комунікативної компетентності, що включає різні компоненти, серед яких важливе значення має фонетико-фонологічна компетенція інофона (А. Н. Щукін). Це особливо актуально для розробки ефективної методичної системи професійно-орієнтованого навчання студентів-русистів, які опановують російську мову як мову своєї майбутньої професійної діяльності.

У контексті вищесказаного формування й удосконалювання фонетико-фонологічної компетенції іноземних студентів-русистів розглядається нами не як самоціль, а як базова основа оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю, особливо в таких її видах, як говоріння й аудіювання, оскільки усне мовлення викладача РяІ покликане служити еталоном для учнівської молоді за всіма його параметрами, виконувати роль слухової наочності. Більше того, фонологічне правильне усне мовлення обумовлює якість усіх інших параметрів мови в силу тієї особливості фонетичного матеріалу, що через нього "реалізується" вся лексика й граматика досліджуваної мови.

Однак, як показує аналіз наукової літератури, досвід практичної роботи й систематичні спостереження за процесом навчання фонетиці російської мови студентів-русистів, рівень сформованості комунікативних фонетичних навичок і вмінь у них не відповідає повністю вимогам існуючих програм з РяІ. Недостатній рівень володіння даними навичками й уміннями призводить до утруднення процесу спілкування, не дозволяє студентам утримувати в оперативній пам'яті образи почутих слів і, отже, витягати з довгострокової пам'яті необхідні лексико-граматичні одиниці

досліджуваної мови, "відволікає" студентів на звукову сторону повідомлення, що заважає їм розуміти значення слів, словосполучень, речень.

Значні можливості для вирішення даної проблеми представляються в оптимізації процесу навчання іноземних студентів-русистів фонетичній системі російської мови на основі: 1) синхронізації процесів постановки, корекції й удосконалення звуків, ритмічних моделей, інтонаційних конструкцій; 2) поетапності у формуванні системи теоретичних знань про фонетичну систему російської мови й удосконалення комунікативних фонетичних навичок і вмінь; 3) врахування рідної мови студентів; 4) врахування сучасних тенденцій у вимові сегментних одиниць і особливостей просодичного оформлення різних типів комунікативних висловлювань у російській мові; 5) інтеграції традиційних та інноваційних методів і прийомів, спрямованих на вдосконалення не тільки фонетико-фонологічної компетенції іноземних студентів-русистів, але й формування базових лінгвометодичних умінь.

Професійно-орієнтоване вдосконалення фонетичної сторони російської вимови іноземних студентів проводилося на практичних заняттях з російської мови. При цьому в навчальному плані за рахунок годин основного практичного курсу російської мови був виділений аспект "Практична фонетика" (2 години на тиждень + самостійна робота в лінгафонному кабінеті). Крім того, були розроблені фонетичні вправи до кожного заняття з основного курсу практики російської мови. При визначенні фонетичного матеріалу й вимог до рівня практичного володіння фонетичною стороною мови до уваги приймалася програма з РЯІ, для іноземних студентів III-го сертифікаційного рівня, підручники й навчальні посібники з фонетики, а також систематичні спостереження за діяльністю викладачів та іноземних студентів у період їхньої педагогічної практики.

Основна увага була приділена виділенню й відбору професійно-значимих фонетичних умінь, який здійснювався з урахуванням наступних вимог:

1) відбираються вміння найбільш значимі для вирішення типових завдань у навчанні фонетичній стороні усного іншомовного мовлення китайських студентів;

2) формуються лінгвометодичні вміння, які сприяють удосконалюванню комунікативних фонетичних навичок професійно-орієнтованого діалогічного й монологічного мовлення різних функціональних типів, які використовуються як засіб навчання й педагогічного спілкування на уроці РЯІ;

3) ураховується специфіка взаємозв'язку фонетичного акценту іншомовного (російського) мовлення із граматичним і лексичним у процесі їхнього формування в таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння й аудіювання.

Відбір лінгвометодичних фонетичних умінь проводився в певній послідовності:

1) аналіз педагогічних умінь, представлених у Професіограмі викладача РЯІ;

2) виділення в рамках названих методичних умінь ролі й значення фонетичного оформлення іншомовного мовлення викладача РЯІ в процесі реалізації педагогічних функцій;

3) виділення в структурі іншомовного усного мовлення фонетичних лінгвометодичних умінь, які мають особливу професійну значимість для навчання фонетичній стороні усного мовлення китайських учнів;

4) розподіл відібраних лінгвометодичних умінь між заняттями з основного курсу російської мови, лабораторних робіт з практичної фонетики з урахуванням педагогічного досвіду (при цьому застосовувався метод експертних оцінок компетентних суддів, у якості яких виступали викладачі РЯІ міжнародного факультету БелДУ).

У процесі анкетування й спостереження було виявлено, що найбільші труднощі для іноземних студентів-русистів представляють наступні види педагогічних дій у процесі вирішення різних методичних завдань під час педагогічної практики:

1) при вирішенні *гностичних методичних завдань*:

– виділення об'єктів засвоєння фонетичного матеріалу й прогнозування потенційних труднощів оволодіння ними в говорінні й аудіюванні;

– виправлення фонетичних помилок у усному мовленні китайських учнів (у т.ч. і своїх друзів);

2) при вирішенні *комунікативно-навчальних методичних завдань*:

– демонстрація вимовних зразків мовлення в процесі комунікації;

– організація навчально-пізнавальної діяльності учнів під час навчання вимовної сторони іншомовного мовлення.

У структурі комунікативно-навчальної функції нами було виділено три системотвірних компоненти.

Перший компонент – *інформаційно-орієнтовний*, практична реалізація якого пов'язана з вирішенням таких завдань, як: а) пояснення конкретних завдань уроку, присвяченого навчанню вимові; б) визначення обсягу, форми, способів повідомлення інформації (знань) про правила

артикуляції окремих звуків і звукосполучень, ритміко-інтонаційного оформлення висловлювань на уроці одного речення й тексту; в) створення необхідних елементарних уявлень про фонетичну систему досліджуваної (російської) мови й норми уживання фонетичних одиниць у процесі МД.

Другий компонент – *мотиваційно-стимулюючий*, передбачає: а) формування в учнів інтересу до занять з фонетики, а також внутрішньої потреби користуватися російською мовою в природних мовних ситуаціях у позааудиторний час; б) створення ігрових ситуацій, різних фонетичних ігор, вправ; в) залучення учнів до участі у фонетичних конкурсах, концертах іноземною мовою й т.д.

Третій компонент – *контрольно-коригувальний*, ціль якого – забезпечити керування процесом оволодіння учнями іншомовною вимовою і його коректування на основі "зворотного зв'язку". При цьому викладач РЯІ повинен вирішувати наступні методичні завдання: а) визначення методичних цілей і об'єктів контролю під час оволодіння фонетичною стороною іншомовного (російського) мовлення як засобу спілкування; б) планування й здійснення контролю фонетичних навичок з наступним аналізом типових комунікативно-важливих помилок, виявлення їхніх причин, попередження й виправлення їх; в) об'єктивна й мотивована оцінка рівня сформованості фонетичних навичок учнів.

Спостереження показали, що вирішення вищезгаданих комунікативно-навчальних завдань викликає значні труднощі в іноземних студентів-русистів, оскільки вимагає від студента-практиканта й викладача використання іноземної мови в різних функціях: як мети і як засобу навчання й педагогічного спілкування.

3) при вирішенні *конструктивних методичних завдань*:

- вираження виявлених об'єктів засвоєння в різних формах методичної організації фонетичного матеріалу;
- моделювання навчальної діяльності учнів з урахуванням поставлених цілей і завдань навчання фонетичній стороні усного мовлення.

Кожне вміння носить комплексний характер і складається з низки більш елементарних умінь, що передбачають виконання елементарних методичних операцій з фонетичним матеріалом. Наприклад, вміння постановки вимовного механізму мови, що досліджується (російської), в учнів передбачає вміння конструктивно застосовувати теоретичні відомості про природу утворення звуків, виділяти відповідну роботу органів мовлення в процесі їхнього творення, проводити розмежування звуків, які є "подібними" з відповідними звуками рідної мови, і які мають як риси подібності з відповідними російськими звуками у вимові, так і істотні риси відмінності, володіти раціональними й ефективними прийомами постановки звуків на основі принципу свідомості, діагностувати й попереджувати можливі помилки.

Студенти, наприклад, одержали інформацію наступного виду:

Зверніть увагу!

При постановці російського звуку [x] потрібно здійснити підйом задньої частини стінки язика до м'якого піднебіння.

Цей момент присутній і при артикуляції інших російських звуків - [к] і [г]. Але звук [к] ближче до звуку [х], тому що він глухий. Звук [к] - звук-помічник при постановці [х]. Чому? Тому що розпізнавальні ознаки цих звуків - змичка або щільна - є відчутними моментами.

Запам'ятайте! Шлях постановки звуку [х]: вимовляєте звук [к], поступово послаблюючи змичку й свідомо збільшуючи напір повітряного струменя (к → кх → х).

Пояснення постановки звуку [х] підкріплювалося наочністю.

Студенти в процесі корекції й удосконалювання власних комунікативних фонетичних навичок, таким чином, засвоювали методичні прийоми постановки російських звуків. При цьому вони засвоювали такі прийоми як а) прийом "звук-помічник"; б) прийом використання сприятливої фонетичної позиції й в) прийом використання звуків-жартівників та інші.

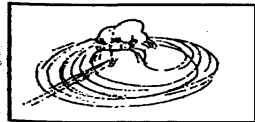
На заняттях з професійно-орієнтованого фонетичного курсу іноземними студентами-русистами здійснювалися наступні групи навчальних дій: 1) аналіз типових фонетичних помилок китайських учнів (в аудіо- і відеозапису й після безпосереднього відвідування занять), 2) формулювання правил-інструкцій вимовляння окремих фонетичних явищ, 3) аналіз і самоаналіз фонологічної сторони свого мовлення та мовлення товаришів, 4) ілюстрація окремих вимовних правил-інструкцій конкретними прикладами, 5) складання графічного маркування озвучених текстів і власного мовлення, 6) озвучування текстів та інших матеріалів з підручників російської мови, а також запис їх на диск. На цих заняттях студенти практично вперше цілеспрямовано навчаються окремим лінгвометодичним вмінням в галузі навчання фонетики: вони вчаться виділяти у фонетичному матеріалі об'єкти засвоєння для учнів, визначають потенційні труднощі оволодіння конкретними фонетичними явищами російської мови, виражають виявлені об'єкти засвоєння в різних формах методичної організації фонетичного матеріалу, учаться моделювати навчальну діяльність із урахуванням

поставлених цілей і завдань, демонструвати вимовні зразки в процесі звукової комунікації та інше. Так, наприклад, студентам пропонувалися наступні завдання.

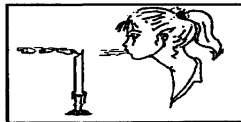
Завдання 1. Як ви розумієте наступні завдання з фонетики? Навіщо вони? Яку мету переслідують?

- 1) Покажіть, дме сильний вітер (мал. 1).
- 2) Покажіть, як дмуть для того, щоб погасити свічу (мал. 2).

Чи однаковий характер повітряного струменя?

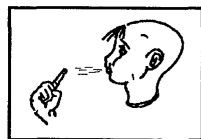

мал. 1

мал. 2.

- 3) Покажіть, як дмухають на хворе місце (мал. 3).
- 4) Покажіть, як здувають пір'їнки з долоні (мал. 4.). Чи однаковий характер повітряного струменя? Зрівняйте силу, тривалість, різкість видиху, описаного в п. 1 і 3, 2 і 4.
- 5) Покажіть, як дмуть на ложку з гарячим супом, готуючи обід (мал. 5).

мал. 3

мал. 4

мал. 5

Завдання 2. а) Для оволодіння ритмічною структурою російського слова виділяються 9 базових типів моделей:

- 1) tatá – дошка, річка, студент; 2) táta – книга, море, бігати; 3) tatatá – інститут, журналіст, режисер; 4) tátata – дівчина, вибіг, маленький; 5) tatáta – робота, турбота, заліковка; 6) tatátata – заняття, сподобатися, заздалегідь; 7) tatátata – передача, перекладання, перекладач; 8) tatatatá – передавати, перекладати, переводити; 9) tátatata – маленького, миленького, слабенького.

Підберіть слова до кожної моделі.

б) Слухайте наступні слова й визначте тип ритмічної моделі.

Завдання 3. Запам'ятайте наступні методичні прийоми при постановці ритміки російського слова.

- 1) показ графічної моделі; 2) проголошення моделі викладачем; 3) простукування моделі, фіксування різниці між наголошеними й ненаголошеними складами; 4) проголошення моделі з опорою на відчутні моменти артикуляції та ін.

Наведіть приклади завдань.

При цьому ми вважали за доцільне використання діяльнісного підходу при аналізі взаємозв'язків між навчальними діями учнів з оволодіння фонетичною стороною іншомовного (російського) мовлення й методичними діями викладача з формування, коректування й удосконалення відповідних фонетичних навичок і вмінь. Знання системи кореляційних зв'язків і відносин між діями викладача й діями студентів-іноземців дозволяє виділити лінгвометодичні дії викладача в процесі навчання фонетичній стороні мови й визначити найбільш оптимальні шляхи *перекладу того, кого навчають, у позицію того, хто навчає*.

Методична орієнтація цих дій полягає у формуванні вміння виражати виділені об'єкти засвоєння в різних формах методичної організації фонетичного матеріалу.

Таким чином, суть методичної орієнтації полягала в цілеспрямованому використанні процесу навчання фонетичній стороні російської мови для формування лінгвометодичних умінь у галузі навчання фонетиці.

У процесі ЕО передбачалося формувати в іноземних студентів наступні лінгвометодичні вміння в галузі навчання фонетиці:

1) *гностичні:*

- порівнювати фонетичні одиниці рідної й російської мов і виявляти ознаки їхньої подібності й розбіжності у відповідних підсистемах двох мов для прогнозування можливих труднощів і шляхів їхнього подолання в процесі оволодіння цими одиницями в мові;
- намічати прийоми й способи виправлення допущених фонетичних помилок (своїх і товаришів);

2) *конструктивні:*

- розробляти фонетичні вправи для відпрацювання звуків, наголосу, ритму, мелодії й коректування.

Урахування отриманих даних дозволило здійснити розподіл лінгвометодичних фонетичних умінь за дисциплінами, включеними у навчальний план, що важливо для планування їхнього формування в процесі навчання.

Таким чином, у зміст навчання на заняттях з професійно-орієнтованого навчання фонетиці російської мови іноземних студентів-русистів включені знання, навички й уміння, що забезпечують фонетичне оформлення висловлювань російською мовою, а також формування лінгвометодичних умінь з адаптації й моделювання фонетичного матеріалу в навчальних цілях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Агопова Н. В. Лингводидактические основы дифференцированного фонетического курса для студентов иностранцев различных специальностей. – М., 1991. – 247 с.
2. Брызгунова Е. А. Звуки и интонация русской речи: для иностранцев, изучающих рус. яз. / 5-е изд. – М.: Рус. яз., 1983. – 239 с.
3. Виноградов В. А. Лингвистика и обучение языку. – М.: Academia, 2003. – 370 с.
4. Гак В. Г. Проблемы преподавания русского языка как иностранного филологам-русистам / Русский язык за рубежом. – М., 1977. – С. 62.
5. Зубарева Л. А. Музыкальная фонетика: формирование слухопроизносительных навыков у иностранных студентов. – Белгород: ПОЛИТЕРРА, 2003. – 144 с.
6. Шутова М. Н. Лингвометодические основы обучения фонетике русского языка иностранных студентов-филологов на завершающем этапе. – М., 2005. – 291 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.06. 2009 р.

Игнатова И. Б. Профессионально-ориентированное обучение фонетике иностранных студентов-русистов.

В статье рассматриваются особенности профессионально-ориентированного совершенствования фонетико-фонологической компетенции иностранных студентов-русистов, обосновывается необходимость развития не только фонетических знаний, навыков и умений будущих преподавателей РКИ, но и одновременное формирование лингвометодических умений по адаптации и моделированию фонетического материала в учебных целях.

Ignatova I. B. Vocational Training-Focused to Phonetics of Foreign Students-Specialists in Russian Philology.

The peculiarities of professional-oriented perfection of the phonetic-phonologic competence of foreign students - specialists in Russian philology, the necessity of development not only phonetic knowledge, skills and habits of future teachers of Russian as a foreign language, but also simultaneous formation of linguamethodical skills on adaptation and modelling of a phonetic material in the educational purposes are considered in the article.